

ПРИСЯЖНЮК Христина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВОЗАХИСНИЙ ФРОНТ: РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року супроводжувалося беспрецедентними за своїми масштабами порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини. Звірства проти цивільного населення, масовані атаки на критичну інфраструктуру, катування, депортації та сексуальне насильство стали частиною систематичної політики держави-агресора. В умовах, коли державна правоохоронна система (зокрема, органи прокуратури, поліції та СБУ) зіткнулася з колосальним, непідйомним обсягом роботи, на передову вийшло громадянське суспільство. В Україні сформувався потужний «правозахисний фронт», де провідну роль у фіксації та документуванні воєнних злочинів взяли на себе неурядові громадські організації (ГО). Їхня діяльність стала не просто допоміжною, а критично важливою ланкою в архітектурі майбутнього правосуддя, адже від якості зібраних сьогодні доказів залежить винесення вироків у національних судах та Міжнародному кримінальному суді (МКС) завтра.

Документування воєнних злочинів, яке здійснюють громадські організації, докорінно відрізняється від звичайної журналістської роботи чи фіксації руйнувань для новин. Це суворо регламентований процес, що вимагає дотримання міжнародних стандартів, зокрема Протоколу Берклі (Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations) щодо роботи з цифровими доказами, та протоколів опитування свідків, які не допускають ретравматизації постраждалих [1].

Правозахисні організації застосовують комплексний підхід: вони поєднують польові місії на деокуповані або прифронтові території з

високотехнологічним OSINT-аналізом (розвідкою на основі відкритих джерел), вивченням супутникових знімків, перехоплень розмов та цифрових слідів російських військових. Завдяки такій синергії вдається не лише зафіксувати факт злочину, а й встановити ланцюг командування (chain of command), що є найскладнішим завданням у міжнародному кримінальному праві.

Яскравим прикладом консолідації зусиль громадянського суспільства є глобальна ініціатива «Трибунал для Путіна» (Т4Р), яка була заснована у березні 2022 року Українською Гельсінською спілкою з прав людини, Харківською правозахисною групою та Центром громадянських свобод (який згодом отримав Нобелівську премію миру). Ця ініціатива об'єднала десятки регіональних організацій, що дозволило покрити мережею документаторів усю територію України. Завдяки Т4Р була створена унікальна електронна база даних, до якої станом на сьогодні внесено десятки тисяч детально задокументованих епізодів воєнних злочинів. Особливість цієї бази полягає в тому, що вона фіксує не лише загальну статистику, а й конкретні обставини кожного інциденту з прив'язкою до геолокації та часу, що робить її безцінним масивом даних для прокурорів МКС [2].

Іншим показовим прикладом є робота організації «Truth Hounds», яка з 2014 року спеціалізується на розслідуванні воєнних злочинів. Їхні польові місії працювали в найбільш небезпечних зонах – від Київщини та Чернігівщини у перші місяці вторгнення до Херсонщини, Харківщини та Донеччини. Наприклад, завдяки їхньому детальному розслідуванню ракетного удару по залізничному вокзалу в Краматорську, правозахисникам вдалося зібрати неспростовні докази того, що атака була здійснена саме російськими військами з використанням комплексу «Точка-У», спростувавши російську пропаганду. Крім того, «Truth Hounds» стали одними з перших, хто почав системно документувати екологічні злочини (екоцид), детально аналізуючи наслідки підризу Каховської ГЕС та атак

на промислові об'єкти, що матимуть довготривалий вплив на довкілля та здоров'я нації [4].

Специфічний, але надзвичайно важливий напрямок взяла на себе організація «ZMINA» (Центр прав людини). Їхня діяльність значною мірою сфокусована на документуванні злочинів проти людяності на окупованих територіях, зокрема функціонування розгалуженої системи незаконних місць позбавлення волі (катівень), фільтраційних таборів та насильницької депортації українських громадян до РФ. Зібрані ними та їхніми партнерами свідчення депортованих родин, яким вдалося повернутися, стали частиною тієї масивної доказової бази, що врешті-решт дозволила Міжнародному кримінальному суду видати ордер на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової. Це безпрецедентний випадок, коли робота громадського сектору напряду конвертувалася у рішення вищої міжнародної судової інстанції [3].

Важливою складовою роботи правозахисного фронту є також адвокація та співпраця з державними органами. Громадські організації не підміняють собою державу, а доповнюють її ресурси. Вони регулярно передають верифіковані пакети документів до Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (Офіс Генерального прокурора України), а також подають так звані «подання відповідно до статті 15 Римського статуту» (Article 15 communications) безпосередньо до Офісу Прокурора МКС. Крім юридичної роботи, громадський сектор відіграє ключову роль у психологічній та юридичній підтримці свідків і потерпілих. Правозахисники часто є першими, кому люди, що пережили окупацію чи тортури, наважуються розповісти свою історію. Забезпечення конфіденційності, супровід у судах та захист від ретравматизації – це ті стандарти людяності, які громадські організації впроваджують у сувору юридичну процедуру.

Отже, аналізуючи роботу правозахисного фронту під час російсько-української війни, можна стверджувати, що діяльність громадських організацій з

фіксації воєнних злочинів вийшла за межі класичного активізму і набула стратегічного значення для держави та міжнародної спільноти. Громадські організації формують якісний, верифікований за міжнародними стандартами (OSINT, Протокол Берклі) масив доказів. Вони доповнюють роботу державних слідчих органів, які фізично не здатні охопити десятки тисяч епізодів. Зібрані правозахисниками свідчення, фото-, відеоматеріали та аналітика стають основою для відкриття кримінальних проваджень як в Україні, так і за механізмом універсальної юрисдикції в судах інших країн, а також у Міжнародному кримінальному суді.

Створені громадським сектором бази даних (наприклад, архів ініціативи «Трибунал для Путіна») виконують функцію збереження національної пам'яті. Тотальна фіксація злочинів не дозволить у майбутньому російській пропаганді чи ревізіоністам спотворити історію та заперечити масштаби трагедії, як це неодноразово траплялося в минулому (наприклад, з Голодомором). Документатори з ГО повертають голос жертвам. Вони змінюють парадигму з сухої статистики на людоцентричний підхід, де кожна зруйнована доля має ім'я, а страждання визнаються суспільством і світом. Це є першим кроком до зцілення нації та відновлення соціальної справедливості для тих, хто пережив жахіття війни.

Правозахисні організації виступають рушієм змін у національному законодавстві, спонукаючи державу ратифікувати Римський статут, імплементувати норми міжнародного кримінального права у Кримінальний кодекс України та створювати спеціальні трибунали. Вони формують міжнародний тиск, не дозволяючи світовій спільноті «втомитися» від теми російських злочинів.

Отже, правозахисний фронт є фундаментом архітектури майбутнього міжнародного правосуддя. Громадські організації України сьогодні пишуть нову сторінку у світовій практиці притягнення до відповідальності за воєнні злочини,

доводячи, що громадянське суспільство є ключовим гарантом невідворотності покарання.

Список використаних джерел:

1. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: Посібник. Нью-Йорк і Женева, 2022. 119 с. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/archive/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Звіти та методологія глобальної ініціативи «Трибунал для Путіна» (Т4Р). *Офіційний портал Української Гельсінської спілки з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Звіт Центру прав людини ZMINA «Депортація громадян України на територію РФ: правовий аналіз та задокументовані свідчення». *Офіційний портал ГО ZMINA*, 2023. URL: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 13.05.2026).
4. «Терор у деталях»: Звіти польових місій та розслідувань громадської організації «Truth Hounds» щодо нападів на цивільну інфраструктуру України (2022–2023 рр.). *Офіційний сайт Truth Hounds*. URL: <https://truth-hounds.org/> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Романов Р., Матвійчук О. та ін. Роль громадянського суспільства у документуванні міжнародних злочинів: український досвід. *Видання Центру громадянських свобод*, Київ, 2023.